BPD Magazine, januari 2015

DE BEVOLKINGSOPBOUW VAN EUROPA VERANDERT

GRIJZE GOLF

In heel Europa groeit de levensverwachting en het aantal senioren neemt in de komende decennia steeds verder toe. Is de woningmarkt klaar voor de grijze golf?

"OOK BUITEN DE WONING JEZELF KUNNEN REDDEN"

Walter Schmidt is Districtshoofd (ofwel districtsburgemeester) van District 3 in Düsseldorf. Daar heeft hij te maken met een eigen adviescommissie voor senioren.

"Düsseldorf is een jonge en groeiende stad. Maar ook bij ons neemt het aantal ouderen en mensen die zorg nodig hebben toe. Veel gezinnen met kleine kinderen trekken namelijk vanwege de stijgende huurprijzen de stad uit, naar een woning met tuin. Maar velen keren terug naar het centrum wanneer ze 55 of ouder zijn, om reistijd naar en van hun werk te besparen. Anderen doen dat na hun pensioen. Voor deze groep zijn aspecten als drempelvrij zijn en medische verzorging van groot belang.
Als districtsbestuur hechten we er ook veel waarde aan dat nieuwe objecten rolstoeltoegankelijk zijn. Doorgaans dienen de investeerders uit eigen beweging plannen in waarin rekening wordt gehouden met de behoeften van ouderen. Alleen wanneer het om renovaties van oude gebouwen gaat, worden er weleens compromissen gesloten en moet bijvoorbeeld worden afgezien van een lift.
In Düsseldorf heeft elk district zijn eigen adviescommissie van senioren. De commissie heeft ervoor gezorgd dat er in de buurt van de universiteit een 'meergeneratiehuis' wordt gebouwd, een combinatie van diverse wooneenheden waar verschillende generaties bij elkaar wonen. Er is ook een speeltuin ingericht met bewegingsapparaten voor senioren. Drempelvrij gaat trouwens verder dan de woning alleen: ook daarbuiten wil men zich kunnen redden. Zo moeten openbare verkeersmiddelen en plaatselijke voorzieningen toegankelijk zijn voor rolstoelen. Daar werken wij aan."

TEKST ALEX VON FINKEL

"HOE EUROPA ER OVER 45 JAAR DAADWERKELIJK UITZIET, IS MOEILIJK TE ZEGGEN"

DE BEVOLKINGSOPBOUW in Europa verandert ingrijpend. Volgens berekeningen van de Europese Unie[1] blijkt dat in 2060 liefst één op de drie inwoners ouder dan 65 jaar zal zijn. De belangrijkste groei komt voort uit het feit dat steeds meer Europeanen over een goede gezondheidszorg beschikken, bewuster leven en minder zwaar werk uitoefenen.
De levensverwachting bij geboorte stijgt bovendien voor zowel mannen als vrouwen met ongeveer acht jaar (naar 84 en respectievelijk 89 jaar). Dat betekent ook dat de zogeheten 'dubbele vergrijzing' toe zal nemen. Daarmee wordt het aandeel senioren van tachtig jaar en ouder bedoeld.
Hoe Europa er over 45 jaar daadwerkelijk uitziet, is moeilijk te zeggen. Voorspellingen komen immers zelden precies uit. Want hoe ontwikkelt de economie zich in de komende decennia? Waar ontstaan de belangrijkste economische centra? Houdt Europa een vooraanstaande economische positie in de wereld? Het zijn grote vragen, de antwoorden zijn ongewis.
Op een kleiner schaalniveau is het de vraag of het lukt om de almaar groeiende steden leefbaar te houden. En of een volgende generatie juist weer voor kwaliteit van schone lucht en natuurschoon kiest. Als mensen zich sneller van het platteland naar hun werk in de steden kunnen verplaatsen dan nu het geval is, zou dat zomaar kunnen.
Hoe die ontwikkelingen uitpakken, heeft vanzelfsprekend enorme gevolgen voor de bevolkingsopbouw van steden en dorpen, en daarmee voor het draagvlak voor voorzieningen, horeca en winkels. Duidelijk is wel dat de vergrijzing al op korte termijn gevolgen zal hebben.

DE STAD IS IN TREK

Is er een duidelijke trend te ontwaren in de plekken waar senioren wonen? Vergrijst het ene land meer dan het andere? Uit het BPD-onderzoek *Woningmarkt in Perspectief 2014*[2] over de woningmarktontwikkeling in Nederland, Frankrijk en Duitsland blijkt dat landelijke regio's meer vergrijzen dan stedelijke gebieden. Dat heeft onder meer te maken met de groei van steden. De trek naar urbane gebieden is een wereldwijd fenomeen; sinds vijf jaar wonen zelfs meer mensen in steden dan op het platteland. Een historisch unicum. En die steden zijn juist aantrekkelijk voor jongere generaties, voor mensen die afhankelijk zijn van werk en bovendien het vertier van de stad zoeken.
In Nederland geldt dat het meest voor de agglomeratie de Randstad. In de stad Utrecht wordt in de komende tien jaar bijvoorbeeld helemaal geen vergrijzing verwacht. Maar in grote delen van Oost-Nederland krimpt de bevolking juist omdat jongeren wegtrekken en ouderen als het ware 'achterblijven'.
In Frankrijk ziet men van oudsher een trek van ouderen de grote stad uit, richting de kust. Maar sinds kort is er ook een andere beweging te zien. "Nu trekken ouderen steeds vaker naar kleine of middelgrote gemeenten in het departement Loire, nabij zorgvoorzieningen van Nantes of Tours", aldus Yankel Fjalkow, hoogleraar en onderzoeker aan het Centre Recherche sur l'Habitat. Samen met jonge gezinnen die zich ook hier graag vestigen zorgen ze voor opwaardering van oude wijken.
In Duitsland bestaan grote verschillen, zowel naar groei van de bevolking als naar het aantal huishoudens, blijkt uit het rapport *Woningmarkt in Perspectief 2014*. Zo groeien met name de zuidelijke deelstaten

BRON

1. The 2012 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the EU27 Member States (2010-2060) – European Commission and the Economic Policy Committee
2. Woningmarkt in perspectief. Duitsland, Frankrijk, Nederland. BPD, 2014

"IEDERE GENERATIE HEEFT ZO HAAR EIGEN WENSEN"

Socioloog Yankel Fijalkow, hoogleraar en onderzoeker aan het Centre Recherche sur l'Habitat, in Parijs, ziet de stad veranderen.

"Achttien procent van de Franse bevolking is nu ouder dan 65. Dat is twee keer zoveel als in 1950, maar in 2050 zal maar liefst een derde van de Fransen ouder dan 60 zijn. Van oudsher verhuizen ouderen richting de kust als ze de grote stad willen ontvluchten. Maar nu trekken ze steeds vaker naar kleine of middelgrote gemeenten in het departement Loire, nabij de zorgvoorzieningen van Nantes of Tours. Deze ouderen, die erg actief zijn in het verenigingsleven, vestigen zich graag op een levendige plek met veel winkels. Zij dragen bij aan de opwaardering en verburgerlijking van de oude wijken, samen met de jonge gezinnen die er hun eerste eigen huis betrekken. Door deze tendens verandert het imago van de rustige wijk in middelgrote steden. Je vindt er bijvoorbeeld biologische winkels; gepensioneerden letten op hun gezondheid. 60-plussers reizen graag per tram, een vervoermiddel dat voor hen toegankelijker is dan de metro of de bus. Ook groene wijken, waarvan er in Frankrijk zo'n vierhonderd zijn, vallen bij hen in de smaak. Tip voor projectontwikkelaars: maak van de open ruimtes tussen flats gezamenlijke tuinen. De wet Duflot bevordert coöperatieve woonvormen, waarbij mensen zich verenigen om samen te wonen en medische diensten te beheren. Ook in opkomst is het samenwonen van verschillende generaties. Er wordt contact gelegd tussen ouderen die alleen in een groot appartement wonen en jongeren die maar geen woonruimte kunnen vinden. Flexibiliteit heeft de voorkeur boven kant-en-klare oplossingen. Iedere generatie heeft immers zo haar eigen wensen!"

TEKST MATHILDE GIARD

HET AANDEEL VAN 65-PLUS BINNEN DE TOTALE BEVOLKING NEEMT DE KOMENDE JAREN OVERAL IN EU STERK TOE. HIER ZIET U DE CIJFERS VAN 2010 EN DE PROGNOSES VOOR 2040.

en de stadsstaten Berlijn en Bremen. De oostelijke deelstaten krimpen. Vooral in de Duitse grote steden neemt de bevolking in de komende vijftien jaar toe en vanwege de vergrijzing daarmee ook het aantal senioren.
Hoewel groei van steden in deze drie landen in de komende decennia voornamelijk wordt bepaald door jonge aanwas, zal het percentage 65-plussers in steden ook groter worden. Senioren die al in de stad wonen, vertrekken namelijk meestal niet. Sterker nog: er komen juist senioren bij. "Veel ouderen keren terug naar het centrum na hun 55ste of doen dat na hun pensioen. Aspecten als medische zorg en goede toegankelijkheid zijn voor deze groep belangrijk", vult Walter Schmidt aan, Districtsburgemeester van District 3 van Düsseldorf, een stad met een relatief jonge bevolking. De bestaande groep senioren wordt ook nog eens gemiddeld steeds ouder: het percentage 80-plussers dat zelfstandig woont, neemt verder toe. Dat is een wezenlijke verandering in vergelijking met de vorige generatie senioren, die merendeels in verzorgingshuizen woonden.

EEN VERBORGEN MISMATCH

Diverse onderzoeken naar ouderen en hun woonwensen geven het beeld dat in landen als Duitsland, Nederland en Frankrijk de behoefte onder senioren om in een op hun leeftijd afgestemd huis te wonen, beperkt is. In Frankrijk is die behoefte met tien procent nog net iets hoger dan in Duitsland en Nederland, staat in het BPD-rapport *Woningmarkten in perspectief 2014*: "Ook in 2013 is de vrijstaande woning veruit het meest populaire woningtype in alle drie de landen. Twee-onder-één kapwoningen zijn alleen in Nederland populair, loftwoningen juist niet. De Fransen hebben nog het meest van alle drie de landen belangstelling voor een seniorenwoning-met-zorg, hoewel het om kleine percentages gaat."

"EEN VRAAG NAAR NIEUWE WOONVORMEN"

Jan-Hendrik Jessen, Senior Fund Manager bij het Duitse PATRIZIA AG, constateert een grote behoefte aan drempelvrije woningen, woongemeenschappen en verzorgingstehuizen.

"Met twintig procent van de bevolking ouder dan 64 jaar heeft Duitsland, na Japan, nu al de tweede oudste bevolking ter wereld. Deze ontwikkeling, en in het bijzonder de stijgende levensverwachting, zal de komende jaren duidelijk van invloed zijn op de woningmarkt. De toenemende behoefte aan verzorgingshuizen en geschikte woningen voor ouderen biedt investeringskansen in dit segment van de markt. Het afgelopen jaar heeft PATRIZIA in een eigen studie de investeringskansen voor verzorgingshuizen en geschikte woonruimte voor ouderen in Duitsland geanalyseerd. Er is nu al landelijk een tekort aan twee miljoen woningen die aangepast zijn aan de behoeften van senioren. De demografische ontwikkeling vraagt ook om nieuwe woonvormen. De meeste mensen willen ook op latere leeftijd graag in hun eigen, vertrouwde omgeving blijven. Dat zien we in alle landen waarin we actief zijn. Om dit mogelijk te maken, winnen flexibele woonvormen aan betekenis, zoals begeleid wonen, senioren-woongemeenschappen en verzorgingshuizen met een sterke integratie in de woonwijken. Natuurlijk gaat het ook om bouwkundige aspecten van woningen. Er zal ook zeker meer gebruik worden gemaakt van de zogenaamde 'Ambient Assisted Living' systemen, nieuwe technische hulpmiddelen op basis van ICT die het leven gemakkelijker maken voor senioren. Complete woonwijken voor ouderen naar Amerikaans voorbeeld zijn hierbij vanuit ons gezichtspunt moeilijk voorstelbaar. Het doel zou eerder een goede mix van jongere en oudere bewoners binnen een woonwijk moeten zijn. Daarbij is het ontbreken van drempels niet alleen voor ouderen maar ook voor gezinnen met kinderwagens aantrekkelijk."

TEKST ALEX VON FINKEL

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL)[3] voor Nederland heeft echter onderzocht dat er tegelijkertijd een behoorlijke *mismatch* bestaat. Veel ouderen wonen feitelijk in huizen die niet geschikt voor hen zijn, bijvoorbeeld vanwege de aanwezigheid van trappen voor mensen die moeilijk trappen lopen of omdat zorg niet direct voor handen is. In Duitsland is eenzelfde beeld te zien, zegt Jan-Hendrik Jessen, Senior Fund Manager bij de Duitse vastgoedinvesteerder PATRIZIA AG: "Op dit moment is er landelijk al een tekort van twee miljoen woningen die zijn aangepast aan de behoeften van senioren."

VERHUIZEN KAN VAAK NIET

Dat ouderen in hun vertrouwde omgeving blijven wonen is ook niet altijd een bewuste keuze; ze hebben soms niet de mogelijkheden om te verhuizen. Volgens Friso de Zeeuw, directeur Nieuwe Markten bij BPD, heeft dat in Nederland vooral te maken met de overwegend financieel sterke positie van senioren. Wie een eigen huis heeft – en dat zijn er in de afgelopen decennia steeds meer geworden – en dat heeft afbetaald, is al snel een dief van zijn eigen portemonnee als hij een andere woning koopt of huurt. De maandelijkse lasten inclusief fiscale druk zullen dan immers stijgen. De Zeeuw: "Een kleine groep 65-plussers verhuist wel vrijwillig. Ze kiezen meestal voor een goede huurwoning in kleinschalige appartementencomplexen in goede buurten. Het liefst in het dorp of de stad waar ze al wonen." Maar niet iedereen heeft die mogelijkheden. Het koophuis kan te weinig waard zijn geworden, anderen zitten vast in een sociale huurwoning. Een nieuw huis voor die groep betekent bijna altijd hogere maandelijkse lasten. De financiële stap is dan te groot.

BRON

3. Vergrijzing en Woningmarkt, Planbureau voor de Leefomgeving, 2013

"GENIETEN VAN HET LEVEN, ZONDER NA TE DENKEN WIE DE BOB IS"

Slechts een klein deel van de ouderen wordt vanwege fysieke ongemakken gedwongen om de stap naar een verzorgingshuis te maken. Bovendien zal het aandeel senioren dat gebruik kan maken van verzorgingshuizen verder afnemen vanwege de stijgende kosten van zorg. Kortom: ouderen zullen in heel Europa langer zelfstandig blijven wonen. Volgens een rapport van het Verwey Jonker Instituut[4] is dat ook wat veel ouderen willen. Omdat ouderen toch vaker dan gemiddeld van zorg gebruik maken, is het wel van belang om de zorg in de buurt goed te regelen. En hoewel het aantal particuliere initiatieven om gezamenlijk zorg in te kopen nog beperkt is, lijkt de interesse daarvoor wel te groeien. Het gaat dan om senioren die netwerken in hun buurt opzetten, maar ook om ouderen die ervoor kiezen om hun eigen complexen te laten bouwen en gezamenlijk zorg in te kopen. Met name in Denemarken en Zweden zijn – met steun van de overheid en met particulier geld – tientallen van dergelijke projecten van de grond gekomen. Hans Adriani, wethouder van *new town* Nieuwegein, waar de vergrijzing hard toeslaat, herkent de vraag. "We moeten de zorg naar de mensen brengen."
In Frankrijk bevordert de wet Duflot (dat onder meer gunstige voorwaarden schept voor gezamenlijke aankoop van vastgoed) zulke coöperatieve vormen, zegt Yankel Fijalkow. Tegelijkertijd signaleert hij een andere trend: "Het samenwonen van verschillende generaties is in opkomst. Ouderen die groot wonen komen in contact met jongeren die geen woonruimte kunnen vinden."
Ook in Duitsland ontstaan samenwoonprojecten. "In Düsseldorf bouwen we in de buurt van de universiteit een 'meergeneratiehuis', waar verschillende generaties bij elkaar wonen", aldus Walter Schmidt.

AANGEPAST MAAR NIET UITGERANGEERD

Aangezien ouderen met een zorgvraag meer op zichzelf aangewezen zijn, zal een kwalitatieve vraag ontstaan. Dat zal zowel in de sociale huursector, als ook in de particuliere sector te zien zijn. Een mooi voorbeeld is hoe Habion, een landelijk opererende Nederlandse ouderenhuisvester, sinds een paar jaar de grote steden als een nieuwe markt is gaan zien. "Ouderen vormen een steeds grotere groep in de stad en het soort woningen dat beschikbaar is, is te beperkt. Zeker nu ouderen langer op zichzelf moeten blijven wonen," zegt de directeur van die woningcorporatie.
Habion is daarom gestart met een aantal middelgrote nieuwbouwprojecten in Amsterdam, in samenwerking met zorginstellingen. Zorg is daardoor altijd dichtbij, evenals voorzieningen als winkels, sportfaciliteiten en horeca. Bovendien is nagedacht over het soort woningen in die 'seniorencomplexen'. Die zien eruit als 'gewone' appartementen, maar zijn voorzien van de nodige domotica en zijn zo gebouwd dat ze geschikt zijn voor zwaardere zorg als dat nodig is. Die flexibiliteit maakt het ook mogelijk om de woningen op termijn gemakkelijk voor andere groepen beschikbaar te stellen. En senioren krijgen niet direct het gevoel naar een aangepaste woning te verhuizen.
Ouderenwoningen die er als gewone appartementen uitzien, maar ook voldoen als zwaardere zorg nodig is: Antonius Kirsch, vestigingsmanager bij BPD in Stuttgart, ziet de vraag naar dergelijke woningen eveneens snel groeien. "In en om Stuttgart zien we net als landelijk een stijgende vraag naar woonruimte in de binnenstad. In toenemende mate komt die vraag van senioren." Nog sterker is de toename van de vraag naar aanleunwoningen, waar men kan blijven wonen als de zorgvraag toeneemt. "Mensen zijn veel opener over hun eigen lichamelijke gesteldheid en denken vooruit om oplossingen te vinden voor het moment waarop ze het niet langer meer zelfstandig redden", aldus Kirsch. De huidige generatie senioren ziet dergelijke woningen ook geenszins als 'voorportalen van de dood' maar als een prima uitvalsbasis voor de vele actieve jaren die ze nog voor de boeg hebben. Daarbij is een auto niet per se nodig, weet Kirsch: "Senioren willen genieten van het leven zonder na te hoeven denken wie de Bob is. De vraag naar parkeerruimte bij woningen neemt bij deze doelgroep dan ook af."

OP ZOEK NAAR ZINGEVING

Dergelijke projecten sluiten goed aan bij de mindset van de nieuwe generatie senioren. Ouderen van nu zien hun pensioen eerder als een nieuwe periode in hun leven in plaats van het einde daarvan. Zij willen zo lang mogelijk genieten, zichzelf blijven ontplooien, de wereld over reizen, midden in de maatschappij staan en zeker niet als oud en versleten worden weggezet. Daarbij komt dat senioren, zeker in West-Europese landen, in de afgelopen decennia veel meer te besteden hebben gekregen in vergelijking met hun ouders.
"Als commerciële partijen, woningcorporaties, zorginstellingen en groepen zelforganiserende particulieren de handen ineen slaan om meer (kleinschalige) woningcomplexen met een op maat gesneden diensten- en zorgarrangement te ontwikkelen, ligt daar een kans voor de markt", aldus Friso de Zeeuw. En dan gaat het niet alleen om 65-plussers met een zeer goed gevulde beurs. Juist de groep die nu weinig financiële voordelen ziet om te verhuizen, zou verleid kunnen worden als dat voldoende extra's oplevert op andere gebieden. Veel senioren zijn bijvoorbeeld bang voor vereenzaming. Zij willen graag iets voor elkaar betekenen en een zinvolle levensbesteding hebben. Ook een woongemeenschap zou in deze behoeftes kunnen voorzien. Vooralsnog is het aantal woongemeenschappen voor ouderen in

BRON
4. Gemeenschappelijk wonen, Verwey-Jonker Instituut, 2008

"EEN STUURWIEL OM SLIMME VERBINDINGEN TE MAKEN"

Hans Adriani is wethouder van Nieuwegein en daarnaast bestuurlijk verantwoordelijk voor wonen en zorg in de Utrechtse stadsregio. De impact van vergrijzing is fors in een *new town* als Nieuwegein.

"Onze bevolkingssamenstelling is erg homogeen. In 1982 kwamen hier allemaal jonge gezinnen wonen en die wonen hier nog steeds. Dat betekent dat we straks allemaal tegelijk vergrijzen en zorgbehoevend worden. Onze visie over het te voeren vergrijzingsbeleid is gebaseerd op drie pijlers. Ten eerste willen we woningen bouwen – deels nieuwbouw, deels verbouw – waarin je kunt wonen én zorg kunt ontvangen. Regionale samenwerking is daarbij nodig, want we weten dat de vergrijzingscyclus niet overal hetzelfde verloopt. De nieuwe woningen leiden tot doorstroming. En uit onderzoek blijkt dat veel starters in Nieuwegein willen blijven wonen. De tweede pijler is een nieuwe maatschappelijke infrastructuur in wijken en buurten. Nu verzorgingshuizen sluiten en ouderenzorg vaak extramuraal wordt, moeten we ervoor zorgen dat we de zorg naar de woningen brengen. De derde pijler is die van toegankelijke openbare ruimte. Mensen moeten in de omgeving van hun woning uit de voeten kunnen, met bijvoorbeeld rollator-doorgankelijke trottoirs.
We willen de woonvoorzieningen op korte termijn creëren. Dat vergt een heel open samenspel tussen woningcorporaties, zorginstellingen, gezondheidscentra en gemeenten. We krijgen als gemeente veel nieuwe taken en daardoor meer middelen. Dat biedt kansen; we krijgen het stuurwiel in handen waarmee we slimme verbindingen kunnen maken."

TEKST NIELS CHRISTERN

"VROEGER WAREN OUDEREN EEN KOSTENPOST, NU ZIJN ZE EEN BELANGRIJKE ECONOMISCHE FACTOR"

Nederland en de meeste andere Europese landen, met Scandinavië als uitzondering, beperkt. Het meest in het oog springen gemeenschappen die ook een inhoudelijke of culturele verbondenheid suggereren. Allochtone ouderengemeenschappen voor Chinezen of Turken bijvoorbeeld, of gemeenschappen voor homoseksuelen of kunstenaars. Zelfbouwgroepen van senioren zijn wel in opkomst. Daarbij speelt sociale cohesie en het gezamenlijk inkopen van zorg zeker een rol. Maar dit zijn vaak kleinschalige groepen. Het lijkt er op dat senioren juist gesteld zijn op hun vrijheid en leeftijd alleen niet voldoende is om in zo'n gemeenschap te gaan wonen. In vergelijking met de Verenigde Staten waar *retirement communities* grote populariteit genieten, komen ouderen in Europa ook veel meer uit een traditie waar verschillende groepen in de samenleving met en door elkaar heen leven. In een kleinere eenheid met leeftijdgenoten is het gemakkelijker om onderdeel te blijven van een wijk waar ook andere mensen wonen.

VERBINDING BIEDT KANSEN

De vergrijzing zet in Europa nog decennia lang door. Ouderen wonen langer zelfstandig, zijn langer energiek en maatschappelijk actief. Ook hebben zij behoefte aan sociale contacten al maken zij duidelijk hun eigen keuzes. Grootschalige seniorencomplexen of volledig op hun leeftijd afgestemde gemeenschappen met een vakantiegevoel, lijken het af te leggen tegen betaalbare overzichtelijke woongroepen die een duidelijke relatie met de omgeving behouden. Senioren zoeken elkaar op maar op zo'n manier dat de binding met de buurt of de wijk niet verdwijnt.
"Complete woonwijken voor ouderen naar Amerikaans voorbeeld zijn moeilijk voorstelbaar. Het doel zou eerder een goede mix van jongere en oudere bewoners binnen een woonwijk moeten zijn", stelt investeerder Jan-Hendrik Jessen. "Slimme verbindingen maken, dat biedt kansen", vat wethouder Hans Adriani het krachtig samen.

*

HIGHLIGHTS

Er is in Europa sprake van een dubbele vergrijzing: het aandeel ouderen in de bevolkingsopbouw neemt toe (er zijn meer ouderen) en de levensverwachting stijgt (ouderen worden gemiddeld ouder).

•

Landelijke regio's vergrijzen sterker dan de steden.

•

Ouderen willen zo lang mogelijk zelfstandig wonen.

•

Zorg en zelfstandig wonen zullen in toenemende mate gecombineerd moeten worden, ook om de zorg betaalbaar te houden.

•

Wie succesvol wil inspelen op de vergrijzing, moet ouderen keuze en flexibiliteit bieden.

ONLINE

bpdeurope.com
ec.europa.eu
@bpd_nl

GROEN WONEN

Hoe integreer je de natuur in de bebouwde omgeving? Inspirerende voorbeelden uit Duitsland, Frankrijk en Nederland.